

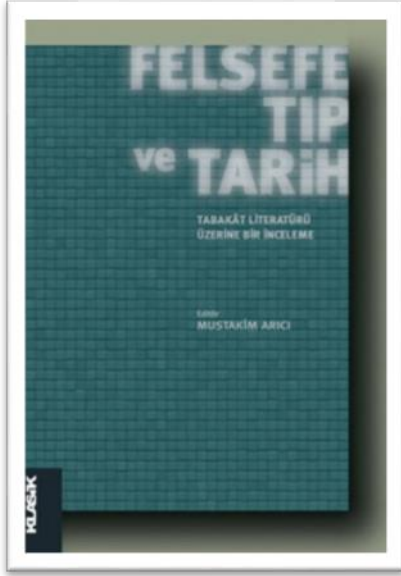
“Felsefe Tıp Ve Tarih: Tabakât Literatürü Üzerine Bir İnceleme”

(Editör: Mustakim Arıcı, İstanbul: Klasik Yayınları, 2014, 346 s.)

İrfan KARADENİZ*

İslâm felsefesi üzerindeki etkisi yadsınamaz bir hakikat olan Yunan düşüncesinin İslâm dünyasına nasıl taşındığı, çeviri hareketlerinde aktif rol oynayanların kimler olduğu, hangi filozofun hangi metinleri yazdığı ve filozofların hayat hikâyeleri hakkında birinci dereceden bilgi sahibi olmanın yolu, o sahanın müelliflerinin hayatlarını ele alan tabakât metinlerine başvurılmaktan geçer.

İslâm felsefesi ve İslâm bilim tarihi açısından düşünüldüğü zaman birçok müellifi, mütercimi buldukları dönemin atmosferini yansıtacak şekilde ele alan tabakât kitapları tevarüs edilen mirasın boyutlarını göz önüne seriyor. Farklı millet, din ve

dillerden insanların insanlığa yaptıkları katkıların en veciz örnekleri bu kitaplar içerisinde bulunuyor. Bu ise hem bilginin kümülatif yapısını görmeyi hem de bilginin sahibi ve araçlarını öğrenmeyi sağlıyor. Bugün belki de geçmişte olduğundan daha fazla ihtiyaç duyduğumuz şey bu ilmî tavidir. Bu tavrın en güzel ifadesini Kindî'nin şu cümlesinde buluruz: “Kendilerinden büyük ölçüde yararlandıklarımız kadar, küçük ölçüde yararlandıklarımızı dahi karalamamak hak bilirliliğin gereğidir”.

Değerlendirmemizin konusu olan *Felsefe, Tıp ve Tarih* yukarıdaki tavrın gereği olarak yazılmış metinler üzerine yapılmış incelemelerden oluşuyor. On bir tane tabakât kitabı hakkında on farklı ismin tespit ve

tahlilleri eserde yer alıyor. Bu eserlerin müellifleri ve onları inceleyen yazarlar sırasıyla: Meşhur baba oğul mütercimlerden oğul İshâk b. Huneyn'in *Târihu'l-etibba* ve İbn Cülcül'ün *Tabakâtü'l-etibbâ ve'l-hükemâ'sı* M. Cüneyt Kaya. İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist'i* İbrahim Halil Üçer. Ebû Hayyân et-Tevhidî'nin *el-Mukâbesât'ı* M. Fatih Arslan. Kâdî Sâ'id'in *Tabakâtü'l-ümem'i* Emrullah Bulut. Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-nihal'i* Ahmet Çapku. Beyhakî'nin *Tetimmetü Svânî'l-hikme'si* Kübra Bilgin. İbnü'l Kiftî'nin *İhbâru'l-ulemâ bi-ahbâri'l-hükemâ'sı* Kübra Şenel. İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân'ı* Hümeyra Özturan. İbn Ebî Useybia'nın *Uyûn'ul-enbâ fi tabakâti'l-etibbâ'sı* Mustakim Arıcı. Şemseddin eş-Şehrezûrî'nin *Nüzhetü'l-ervâh'ı* ve *ravdâtü'l-efrâh'ı* Eşref Altaş.

*Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üni., İlahiyat Fak., İslam Felsefesi Tarihi Bölümü, (irfan.karadeniz@erdogan.edu.tr)

Felsefe Tıp ve Tarih'in, İslâm düşünce tarihinin yazımına kaynaklık eden on bir tabakât eseri hakkında eşine az rastlanır bilgiler vermek üzere yazıldığı ve bu sahada ciddi bir boşluğu doldurduğu söylenebilir. Bilindiği gibi tabakât eserleri İslâm düşüncesi üzerine yapılacak herhangi bir çalışmanın ilk etabını teşkil ediyor.

Mezkûr eserde ele alınan tabakât kitaplarıyla ilgili incelememize geçmeden önce genel hatlarıyla eserin sistematigi hakkında birkaç kelam etmemiz icap ediyor. Eserde ilk etapta tabakât kitaplarının müelliflerinin yaşam öyküleri, eserleri, ilgili tabakât kitabının önemi ve kaynakları zikrediliyor ve tabakât kitapları içerisinde o tabakât kitabını diğerlerinden ayıran hususlar üzerinde durularak adeta tabakât eserlerinin anatomisi çıkarılıyor. Tanıtılan tabakât kitaplarının sonlarına konulan ekler kısmı, o tabakât kitabında ismi geçen tabip, filozof ve mütercimlerin hangi sayfalarda zikredildiklerine dair bilgiler veriliyor. Nitekim makale sonlarındaki bu bilgiler klasik düşünürleri inceleyecek kişinin işini bir hayli kolaylaştırıyor.

Biz bu yazımızda mekân darlığı nedeniyle *Felsefe Tıp ve Tarih* metnini değerlendirirken on bir tabakât kitabı hakkında bilgi vermek yerine, üç tanesini ele almanın daha doğru olduğunu düşünüyoruz. Her şeyden önce tabakât kitapları müellifler ve eserleri hakkında bilgi vermeleri hasebiyle ortaktırlar. Fakat onları birbirinden farklılaştıran ve özgün kılan bazı yönler vardır. Mesela kimsenin ele almadığı müellif ve eserlere yer vermesi, anlatım tarzı, filozofların hayatlarına dair detaylı bilgiler içermesi ve bilgi aktarmanın ötesinde tabakât yazarının kendi görüşlerini paylaşması gibi.

Yukarıdaki paragrafta verilen bilgiler ışığında ilk bahsedeceğimiz, İshâk b. Huneyn'in *Târihu'l-etibba*'sı hakkında önemli değerlendirmelerde bulunan M. Cüneyt Kaya'nın incelemesidir. Kaya'nın incelemesinde eser hakkında şekil ve içerik açısından bilgi verilmekle kalmaz. Ayrıca Kaya'nın incelemesinin sonuna mezkûr eserden kısa bir tercüme vermesi, okuyucunun metin hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasına imkân tanıyor.

İshâk b. Huneyn ve babası Huneyn b. İshâk'ın özelde tercüme hareketine genelde İslâm felsefesinin teşekkülüne çok ciddi katkılarda bulunduğu biliniyor. Bundan dolayıdır ki İslâm düşüncesi açısından her iki isim önemli hale geliyor. Kaya, oğul İshâk'ın tabakât kitaplarından hareketle Yunanca, Süryanice ve Arapça'ya hâkimiyeti ve sağlıklı çeviriler yapma konusundaki hassasiyetiyle babasına benzetildiği bilgisini aktarıyor. *Târihu'l-etibba* dışında on bir tane daha eserin kendisine isnat edildiği İshâk b. Huneyn'in mezkûr eseri tıp ilmini temele alarak kaleme aldığı görülüyor. Kaya'ya göre tıbbın serüvenini felsefe ve peygamberler tarihiyle birlikte ele alan İshâk'ın eseri tıp özelinde felsefe tarihi yazımı açısından özel bir yerde duruyor. Vezir Kâsım b. Ubeydillâh'ın arzusu doğrultusunda yazılan eseri üç bölümde ele alan Kaya, ilk bölümün tıbbın ortaya çıkışını; ikinci bölümün Yahyâ en-Nahvî'nin *Târîh* eserinden yaptığı iktibasları; üçüncü bölümün ise kayda değer tabipleri zikrettiğini belirtiyor. Sekiz büyük tabipten oluşan bu silsile I. Asklepios ile başlayıp, Galen'le sonlanıyor. *Târihu'l-etibba*'nın neredeyse tamamında, yaptığı iktibaslarla *Müntehabü Sıvânî'l-hikme* eserinin onun etkisinde

kaldığı görülüyor. Kaya incelemesini *Târihu'l-etibba'nın* antik ve Helenistik döneme ilişkin algıları şekillendiren kaynaklardan biri olarak değerlendiriyor.

Ele alacağımız ikinci eser Hümeýra Özturan'ın takdim ettiği İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân* isimli tabakât kitabıdır. Özturan müellifin hayatını, eserlerini tanıtarak başladığı incelemesine *Vefeyâtü'l-a'yân* hakkında teknik bilgiler vererek ve onu diğer tabakât kitaplarından farklı kılan noktalara işaret ederek devam ediyor. Nihayetinde *Vefeyât*'ta yer verilen bazı tanınmış simaların hayatlarından oldukça ilginç kesitler sunarak değerlendirmesini noktılıyor.

İslâm felsefesi tarihine dair okumalarda okuyucunun dikkatini çeken ilk hususlardan biri, özellikle bu zaman dilimi içerisinde yetişen kişilerin –bugün disiplinler arası çalışmalar olarak zikrettiğimiz- çok yönlü bir ilmî terbiyeyi yaşantı haline getirmeleri oluyor. İşte İbn Hallikân aldığı ilm-i hilaf, gramer, matematik, tarih, felsefe, fıkıh ve hadis gibi derslerle bu dönemin mümtaz örneklerinden birisini teşkil ediyor. Başkadılık (kâdîlkudât) görevi de yapan İbn Hallikân felsefeye nazaran fıkıh, tarih, siyaset ve edebiyat gibi sahalara ilgi duyan birisi olarak biliniyor.

“*Vefeyâtü'l-a'yân* niçin önemlidir?” şeklinde bir soru sorarak bu eserin önemi gösterilecek olsa, buna kanıt olarak birçok şey sayılabilir. *Vefeyât*'ta yer alan bilgiye göre İbn Hallikân'ın eserini hicrî 654 yılında yazmaya başladığı ve hicrî 672/680 yıllarında sonlandırdığı anlaşılıyor. İbn Hallikân tanınmış kimselerin hayatlarını kaleme almak maksadıyla duyduklarından, kendisine nakledilenlerden ve bizzat kurduğu tanışıklıklardan hareketle bu eseri yazıyor. Ayrıca yedi ciltten meydana gelen eserde, sekiz yüz altmış civarındaki kişinin kişiliklerine dair birçok çarpıcı bilgi aktarıyor. Bu ise bize mütercimleri, filozofları, edipleri ve devlet adamlarını daha yakından tanıma fırsatı sunuyor. Tüm bunların yanı sıra İslâm felsefesi açısından *Vefeyât*, bazı tabakât kitaplarının aksini bildiren bilgilere yer veriyor. Sözelimi ilhâdî fikirlerle bilinen ve ittifakla mülhîd kabul edilen İbn Ravendî ve Ebû Bekir er-Râzî gibi isimler hakkında söylenenler buna örnektir. *Vefeyât*'ta Ravendî “dönemin seçkinlerinden” ve “meşhur âlim” olarak tanıtılıp kâfir olduğuyla ilgili hiçbir bilgi aktarılmıyor. Râzî'den ise “meşhur bir tabip” ve “filozof” şeklinde bahsedilip küfürle itham edildiği konulara hiç yer verilmediği görülüyor. Hayatları ve kişilikleri hakkında bilgiler verilen arasında zâhidliği ile tanıtılan Fârâbî, sağlıklı yaşam tarzıyla İbn Sînâ, Ravendî ve Râzî gibi küfürle ithama maruz kalan İbn Bâcce, keramet sahibi Sühreverdî ve eserlerinin oldukça öğretici olduğu dile getirilen Fahreddin er-Râzî gibi isimler yer alıyor.

Mezkûr tabakât eserini tanıtan Özturan incelemesinin sonuna diğer incelemelerde yer aldığı gibi mütercim, filozof ve âlimlerin listesini vermek yerine, İslâm felsefesi bağlamında daha çok bilinen ve madde başlığı açılan isimlerin küçük bir listesini veriyor. Ayrıca hangi ciltte kaç biyografinin yer aldığına dair Fahndrich'in şemasını paylaşıyor (s. 252, 256). Tabakât kitapları arasında oldukça farklı bir yerde duran *Vefeyâtü'l-a'yân* gibi Özturan'ın incelemesi de *Felsefe, Tıp ve Tarih* kitabı bir bütün olarak ele alındığında farklı bir yerde duruyor.

Son olarak ele alacağımız tabakât kitabı Emrullah Bulut'un incelediği Kâdî Sâ'id el-Endülüsî'nin *Tabakâtü'l-ümem* adlı eseridir. Dünya'nın bilinen ilk bilim tarihi metni olduğu iddia edilen eser, Bulut'a göre felsefe-bilim merkezli bir okumaya tabi tutarak dünya tarihini ele alıyor. Felsefe-bilim tarihinin çok eski geleneklerden İslâm dünyasına geliş serüvenini literatür ve müellifler üzerinden resmediyor.

Kadı, tarihçi, matematikçi ve astronomi bilgini olan Sâ'id'in çok yönlü kişiliği *Tabakâtü'l-ümem* eserinde net bir şekilde görülüyor. Bu eseri kaleme alırken Sâ'id'in yirmi dört kaynaktan beslendiğini iddia eden Gulâm Rızâ'nın saydığı Aristoteles'in *Kitâbü'l-hayevân*, Batlamyus'un *el-Macestî*, Ebû Bekir er-Râzî'nin *Tıbbur-rûhânî*, Fârâbî'nin *İhsâü'l-ulûm* gibi eserleri bu çok yönlü kişiliği anlamak için yeterli görünüyor.

Tabakâtü'l-ümem dört ana bölüm ve on fasıldan meydana geliyor. Birinci bölümde kadîm milletlere, ikinci bölümde milletlerin farklılıkları ve bilimlerle ilişkilerine göre tasnifine, üçüncü bölümde bilimlere katkısı olmayan milletlere, son bölümde ise bilimlere katkısı olan milletlere yer verildiği görülüyor. Bilimlere katkısı olan milletler bölümü altında Hint, Çin, Fars, Keldânî, Yunan, Roma, Mısır, Arap ve İsrailoğulları'nda bilimin gelişimine nasıl katkı sağladıkları inceleniyor. Bulut'a göre Sâ'id yedi kadîm millet olarak Farslar, Keldâniler, Yunanlılar, Mısırlılar, Türkler, Hint-Sintliler ve Çinlilerden bahsederken Türkler ve Çinlilerin diğer milletler kadar bilime katkı sunamadıklarını dile getiriyor. Buna göre Türklerin savaş aletlerinin yapımı ve savaşta ön plana çıkmasıyla, Çinlilerin ise resim gibi görsel sanatlarda ön plana çıkmasıyla ancak bilime katkıda buldukları ifade ediliyor.

Bulut'un incelemesinden hareketle *Tabakâtü'l-ümem*'de felsefi ilimlerin ekseriyetinde bilgi sahibi olanların yanı sıra belli sahalar üzerinde uzmanlaşanlara yer verildiği görülüyor. Kendisi de bir Endülüslü olan Sâ'id eserinde Endülüs'ten oldukça ayrıntılı bir şekilde bahsediyor. Bu bilgiler arasında ilmî hayatın nasıl olduğundan, Yahudi, Hristiyan ve Müslüman gibi birçok dinden kimsenin matematik ve astronomi başta olmak üzere muhtelif sahalarda ortaya koydukları eserlerden ve bu kimselerin nerede doğup nerede çalıştıklarına kadar detaylı bilgiler yer alıyor.

İncelemesinin sonunda *Tabakâtü'l-ümem* hakkındaki değerlendirmelerine yer veren Bulut'a göre Sâ'id dünya felsefe-bilim tarihini çok geniş bir kültürel havza içerisinde ele alarak ortak coğrafya ve ortak dil birlikteliğine vurgu yapıyor. Bu yönüyle klasik dönemin, bilgiye bakışının veciz bir örneğini temsil ediyor. Ayrıca Bulut, Sâ'id'in Arapların İslâm ile tanıştıktan sonra köklü bir bilim kurabildiklerine dikkat çekiyor. İnceleme *Tabakâtü'l-ümem*'de adı geçen isimlere yer verilen bir ek ile sonlanıyor.

Sonuçta gerek *Târihu'l-etibba*, gerek *Vefeyâtü'l-a'yân* ve gerekse *Tabakâtü'l-ümem* insanlığın ortak bir bilim mirasına sahip olduklarına dair yaptıkları vurgularla temel metin haline gelmişlerdir. Özeldir Türkiye'de genelde tüm dünyada akademinin nasıl olması gerektiğine dair çok ciddi fikirler içinde barındırması yönüyle tabakât kitapları önemlidir. Bu eserler bilginin mimarlarına ve taşıyıcılarına gösterilmesi gereken saygının mümtaz birer örnekleridir. Ayrıca geçmiş birikimin geleceğe

taşınmasında ve modern bilimin temellerinin atılmasında işlevi ve önemi inkâr edilemez metinlerdir.